

Tolerans och sanning

Ragnar Ohlsson

Tolerans är en bra sak. Och när man bedriver filosofi med barn är den både ett mål för verksamheten och en nödvändig förutsättning. Man måste låta barnen fantisera, fabulera, pröva sig fram. De får inte hämmas av petiga påpekanden om inkonsistens eller bristande verklighetsförankring eller med listiga motexempel.

En del barn får då uppfattningen att i filosofi kan man tycka och tänka hur som helst. ”Jag tycker alla har rätt alla har rätt på var och ens sätt.” – ”... alla har rätt till sin åsikt.” – ”Alla har rätt ingen kan ha fel.” Av detta drar barnen ibland, tycks det, slutsatsen att det inte finns några sanna svar på filosofiska frågor.

Vad värre är: också deras lärare och andra som är inblandade i verksamheten verkar ibland omfatta den ståndpunkten. På en mailinglista för människor aktiva inom filosofi med barn kunde man för några år sedan läsa: ”... we know that in philosophy there are no 'final' answers ...” – ”Why not take it as something rather obvious that there are no final answers ...” Norska lärare, som deltog i en kurs i filosofi med barn, verkade också ha svårt att acceptera tanken på objektiv sanning: ”Sannhet er et relativt begrep. Alles sannheter er forskjellige. Den verden vi har i hode kan umulig være helt lik noen andres.” – ”Slik jeg ser på sannhet akkurat nå: Sannheten kan være veldig subjektiv. Det en person opplever som sannhet avhenger av mange ulike opplevelser, påvirkninger og impulser, ikke bare av synlige konkreter. Så 'min' sannhet behøver ikke være 'din' sannhet.”

Denna tendens att relativisera begreppet sanning, eller att ifrågasätta att det finns någon sanning oroar mig. Det är en sak att vara osäker på vad som är sant, det är vi alla. Det är en helt annan sak att förneka att det finns några sanna påståenden att söka efter, eller att vad som är sant varierar från

person till person. Varför tänka efter och varför undersöka något, om man inte tror att det finns något objektivt sant svar att söka? Skulle barnens tolerans slå över i ett förnekande av att det finns objektiva sanningar – i filosofi eller över huvud taget – tycks deras förmåga till kritiskt tänkande ha minskat. Rimligen borde också deras nyfikenhet och lust att lära sig något nytt avta.

Tolerans förutsätter inte att man förnekar att det finns några sanna svar (nihilism) eller att sanningen är relativ till kultur, teori, språk eller begreppsapparat (relativism). En tolerant person accepterar att andra hyser andra åsikter än hon själv, men behöver inte för den skull hävda att alla uppfattningar är likvärdiga. John Stuart Mill konstruerade ju till och med ett kraftfullt argument *för* tolerans just i termer av sanning: skälet till att man bör tolerera att olika uppfattningar kommer till tals är just att detta ökar möjligheten att nå fram till sanningen. Censureras vissa idéer på förhand finns risken att vissa sanningar aldrig får föras fram. Nya sanningar omfattas i början av ytterst få, och skulle, om majoriteten fick avgöra vad som fick sägas, bli censurerade och aldrig få en chans att bli prövade. Det är just därför att tolerans hjälper oss att komma närmare sanningen som den är något bra.

Skillnaden mellan tolerans å ena sidan och relativism och nihilism å den andra är viktig att upprätthålla. Konsten är att kunna skilja mellan att ett påstående är sant och att vi vet att det är sant. Långt innan människor visste om det var jorden rund. Mycket av det vi idag tror på kan visa sig vara falskt. Ett påståendes sanning är helt oberoende av om någon känner till det eller ej. Denna enkla insikt måste präntas in i lärare som ägnar sig åt filosofi med barn. Den borde inte heller vara omöjlig att lära ut till barn.

Nu är kanske den tendens till relativism, som vi tyckt oss se hos de elever som deltagit i filosofiska samtal inte nödvändigtvis ett resultat av undervisningen. Uttalanden som liknar de ovan citerade kommer också ofta från elever (och lärare!) som inte deltagit i filosofiundervisning. Ställs de inför ett filosofiskt problem, som man inte omedelbart ser lösningen på (och det är ju utmärkande för filosofiska problem) så säger de också snart att här får man tycka vad man vill, här kan ingen ha fel.

Kanske är det ett utslag av ”tidsandan” i vissa västerländska kulturer idag. Kravet på tolerans och accepterandet av det mångkulturella samhället tycks för många innebära ett krav på att man måste överge tanken att det finns sanna svar på filosofiska frågor och på moraliska frågor och andra värdefrågor; om man tror att det finns sanna svar är man dogmatisk och fördomsfull. Många föreställer sig att den som tror att det finns sanna svar

på sådana frågor också måste vara övertygad om att hon själv känner till det rätta svaret – och att tro det vore ju dogmatiskt och fördomsfullt.

Men bara man håller isär möjligheten att ett svar kan vara sant från att vi känner till det sanna svaret, så inser man lätt att den som frågar efter sanna svar visst inte behöver vara dogmatisk. Att tro att det kan finnas ett sant svar på en fråga innebär inte att man tror att man känner till det. Däremot kan man fråga sig varför den som är övertygad om att det inte finns några sanna svar, överhuvudtaget skall bry sig om eller diskutera den typen av frågor.

Eftersom relativismen och/eller nihilismen tycks spridd också utanför den grupp som sysslat med filosofi med barn, är det kanske ingenting att oroa sig för just i samband med filosofiundervisning, om det inte fanns en risk att det just är när lärare och elever – om än tillfälligt – ställs inför ett filosofiskt eller ett moraliskt problem som tanken aktualiseras och får genomslag. (Och filosofiska frågor är svåra att undvika även om man inte systematiskt ägnar sig åt dem: vi lever ju alla *som om* vi hade svar på dem.)

Här kan man hoppas att långsiktig filosofisk påverkan – inte korta experiment på några veckor – ändå skulle ha till effekt att rationaliteten utvecklades hos deltagarna, inte genom att läraren präntar in logiska härledningsregler eller ställer krav på vetenskaplig bevisföring, utan genom att barnen själva i allt större utsträckning kräver och ger argument för och emot olika ståndpunkter. Om detta fungerar, så kommer de så småningom att inse (eller åtminstone att i praktiken bete sig som om de accepterade) att man inte på allvar kan omfatta två påståenden som strider mot varandra. Och då har de kommit en god bit på vägen mot ett övergivande av ohållbara varianter av relativism och nihilism. Om någon omfattar två påståenden som strider mot varandra, måste han överge minst ett av dessa.

Då är det inte längre möjligt att hävda att alla ståndpunkter är likvärdiga och att det inte finns någon sanning. Om barnen kräver att ett påstående som någon av dem eller läraren framför skall vara välgrundat, det vill säga att det skall kunna backas upp med argument, då har de redan ett rudimentärt medvetande om att man är på jakt efter en hållbar (sann) uppfattning. Man accepterar inte ett argument som ett gott argument med mindre än att man uppfattar det som hållbart (det vill säga sant) och relevant (det vill säga av betydelse för att avgöra sanningshalten hos det som det anförs som argument för).

Den systematiska träningen i att argumentera, där eleverna själva tvingar varandra att ge argument och besvara argument, borde – om den

Tolerans och sanning
Ragnar Olsson

sker på rätt sätt – kunna leda till att barn och lärare tvingas ur den slappa sammanblandningen av tolerans och relativism.

Ragnar Ohlsson
Praktisk filosofi
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm, Sverige
e-post: ragnar@mail.it.su.se